

■ Mindezen okon a virágoknak ezen az ünnepen régóta különösen fontos szerepe volt. A tavasz jelképét, a zöld ágat már a középkorban is kitűzték pünkösöd hajnalán az épületekre, a későbbi időkben pedig a ház egész tájékát szokássá vált virággal feldíszíteni. Bálint Sándor, a jeles szegedi néprajztudós írja az esztendő szakrális hagyományvilágáról szóló könyvében, a „Karácsony, húsvét, pünkösöd”-ben, hogy „Piros pünkösöd hajnalán a szegedi táj népe – Tápé kivételével, amely Úrnapján díszíti – zöld ággal; fűzzel, de főleg bodzával ékesíti föl háza táját, különösen a kerítést, ablakokat, de régebben a vízimalmokat, hajókat is. Ez a bodzázás, ami Öszentivánban a legények dolga és a lányos házakra is kiterjed. A szegedi tanyák népéből települt Csölyospáloson azért tűzik ki az ágakat, hogy – mint mondogatják – az Isten haragja, vagyis a mennykő elkerülje a házat. Az ünnepek után régebben ezeket a bodzaágakat eltették, és ha valakit szél, azaz szélhűdés ért, megfűstölték vele.” Kiszomborban a zöld ágat, a tavasz jelképét nyíló virágokkal is megtűzdelték, s itt az is szokásban volt, hogy pünkösöd napján kenyeret égettek, hamuját szertesztették a gabonaföldön, hogy ezzel bő termést varázsoljanak maguknak. Egészséget is próbáltak maguknak analógiásan varázsolni, úgy, hogy mosdóvizükbe e napon pünkösdi rózsát tettek.

Varázslás, tisztulás

A pünkösdi egészségvarázsló és kataritikus, megtisztító rítusok közé tartozott Szeged vidékén, hogy e nap hajnalán is fürödtek a lányok a Tiszában (nemcsak nagypénteken és nagyszombaton); úgy tartották ugyanis, a pünkösöd hajnali fürdés egész évre megóv, mentesít a kelésektől, kiütésektől. A hiedelmek szerint a pünkösdi harmattal történő mosakodás szeplőűző és egészségvarázsló. Az egészségbiztosításra az apátfalviak a pünkösdi bodzából főzött italt tartották a leghatékonyabbnak, szerintük az minden nyavalyára orvosság volt.

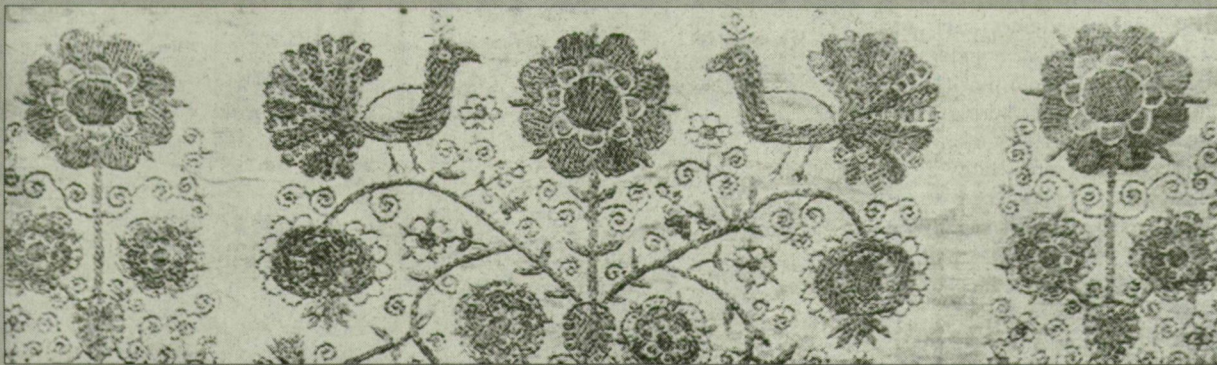
A vízhez és a tisztasághoz kötődő másik hiedelem volt a szegedi nagytájon az, miszerint aki tisztalelkű, az pünkösdkor Pálósszentkút vizének tükrében meglátja a Szentlelket. Az ő szájából jövőnek tartották egyébként a Szöged környékiek a szelet, s azt nem volt szabad szidniuk, mert aki mégis megtette, azt szélhűdés érte, vagyis a guta szele megütötte. Annak pedig, ha valaki e nap hajnalán született egyenesen babonás jelentőséget tulajdonítottak, úgy vélték, az illető a szerencse fia.

A sámánizmus, a pogány kultusz fentebb említett elemei, hiedelmei, titokzatos szertartásai, alakoskodó hagyományai (közülük például a pünkösdi vagy májusi király választásának már-már barbár rítusú vetélkedői) és népiünnepélyei (amilyen a pünkösödölés, a királyné-járás is) az idők során összefonódtak az egyházi elemekkel, a parancsolt ünnep megtartásának szokásaival. A Szentlélek a feltámadás után az ötvenedik napon jött el az apostolokhoz (ettől változott Pünkösöd napja úgynevezett mozgó ünnepé), az erről való keresztény megemlékezés összemosódott a tavaszi és nyári napforduló őszi európai hagyányaival.

A liturgia szerint Pün-

„A pünkösödnek jelös napja...”

A nyárelő ünnepének szegedi táji szokásai, hiedelmei

A Pünkösdben a tavaszi – nyári napforduló őszi szokásai, hiedelmei vallási ünnepi elemekkel kapcsolódtak össze – s eredetileg nem két kijelölt ünnepi napra korlátozódtak, hanem hosszabb időszakra. Kezdődtek rögtön a húsvétot követően, és különböző cselekvésekkel, rítusokkal, népi játékokkal, tartottak ötven napig, a nyári ünnepkör kezdetéig. A nyár „elővarázsolása”, eljövételének megünneplése minden népnél létezett valamilyen formában régtől fogva. Titokzatos szertartásokkal igyekeztek befolyásolni a természetet, varázslásokkal, praktikákkal biztosítani kenyerüket és egyéb termésüket, állataik szaporodását, egészségüket. Sokfelé ilyenkor dobták tűzbe vagy vízbe a

telet jelképező bábót, s köszöntötték a természet megújulását, a tavasz teljes győzelmét, illetve a nyár kezdetét. Népiünnepélyen volt szokás e napon pünkösdi királyt és királynét, a tavasz uralkodóit megválasztani, vidám, játékos szertartás vagy vetélkedés keretében, miben a tavasz, a nyár természetes emberi öröme tükröződik. Összefonódva az egyházi ünnep liturgiájával. A pünkösödölés ős, pogány szokásait kiirtani nem tudván az egyház ugyanis azon igyekezett, hogy keresztény tartalommal töltsen meg őket: a tavaszi virágzás a Szentlélek ajándékát híreli a hívőknek, a Pünkösöd pedig a Szentlélek eljövételének ünnepe.

kösdkor a Szentlélek felébreszti a felebaráti szeretetszolgálat készségét, rávezet arra, hogy törődjünk az elesettekkel, a rászorulókkal, próbáljunk jót tenni másokkal, vagy hozzásegíteni őket a jóhoz. Az egyházzal való törődés fejeződik ki többek között a pünkösödölésben, a kislányok pünkösdi királynéjáró népszokásában, ami tulajdonképpen természetességvarázslást jelentett eredetileg, azt célozta, hogy annak, akinél megjelentek bő termése legyen majd. Ez idővel szerencsekívánó és adománygyűjtő szokássá változott, mintahogy az idők során sok változáson mentek át a pünkösdi királyság alakoskodó hagyományai, vetélkedései is.

Mivanmajárás

Az Alföldön a pünkösödölés ismert szokása – aminek neve volt mivanmajárás, illetve mavagyonjárás is – az írásos források szerint énekes-táncos, adománygyűjtő jellegű volt, s bár erősen keresztény kötődésű énekek domináltak benne, megőrzött világi elemeket is. Legrégibb ismert népi szövegét Dugonics András írta le Etelka című regényének jegyzetében,

imígyen: „Volt ezen énekeknek valami nyoma a következő időkben t.i. midőn a Pünköszi királyságnak híres játéka az Alföldön áttalában meg nem tiltatott. Érttem meg magam is azt az időt, melyben a fiú és lány gyermekek (legszébb ruhájukba öltözvén) házról-házra jártanak és (apró táncolások között) e képpen énekeltek:

Mimi mama, mimi mama,
Piros Pünkösöd napja,
Hónap leszen, hónap leszen
A második napja!

Andorjás, bokrétás,
Felesége jó táncos,
Az ura sejem szál,
A szolgálja arany szál.

Bim-bom, buko ruca!
Mire virrac hónap?”

Dugonics idejében – mint a fentiekből kiderül – a pünkösödölésben még fiúk is részt vettek. Kovács János 1901-ben megjelent Szeged és népe című Szeged ethnographiájában már arról ír, hogy e tájon már csak lányok, azok közül is csak a kisebbek vesznek részt a játékokban:

„Régebben nagy eladó-

lányok jártak, manapság már csak 4-5 kis apró leánya tartja fönn e szokást. Ünnepiesen fel vannak öltözködve, fejükön rózsakoszorúval, az ötödiknek, a legkisebbnek piros kendővel van a feje bekötve, mint a menyecskéké és fehér fátyollal van leborítva – ez a királyné, ki középtűt meg, kettő kezét fogva elől, kettő pedig hátul. A két elől haladónak egyike a királyné – völégénye, a ki ének közben táncol vele, hátul jövők egyike pedig násznagy, míg egy közülök, ki az ajándékokat szedi össze – zsákosnak – neveztetik.

Házról-házra járnak s hova belépnek „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad-e pünkösödölni?” szókkal köszöntenek be, ha engedélyt nyernek erre, akkor lassan, vontatott hangon együttesen megkezdik az éneket:

A pünkösdsnek jelös napja
Szen'élők Isten küldö'tye
Erőstcse mi szívünket
Az apostoloknak.
Mel'et Krisztus ígért vala
A'kor atta tantványa
Mikoe méne ményországba
Mindenek láttára.
Tűzes nyelveknek szólása
Úgy mint szeleknek zúgása

Lészál'ván az ű fejükre
Nagy hirtelenséggel.

(Szaporább hangon más dallammal):

Kirájné pá'czája
Kirájné koronája:
Szájon ere a házra
Az Isten áldása,
Mint régöntén szá'lott
Az apostolokra.

(A királyné egyedül):
Én kicsike vagyok
Nagyot nem szólhatok
Mégis az Istennek
Dicséretöt mondok.
Gyöngye vessző vagyok
Minden felé hajlok
Szüleim kertyibe
Most nyílni akarok.
Nem anyátu' löttem
Rózsafán termöttem:
Piros pünkösöd napján
Hajnalba' születtem.

(A völégény énekel):
Kelj föl Ur Istennek
Választott seregje
Mert mögtecczötté' mán
Egek fényössége!
Fényös tiszta tükrör
A Jézusnak neve
É' szép lilijomnak
Zó'de' lő mezeje.

(A násznagy énekel, változtatott, biztató hangon):

Hej czintus, czintus
Fehér tulipántos
A Jézus markába
Öncsetek virágot...

(Most nótá-jellegűen élénkebbé válik a dal):

A pünköszi rúzsza
Kihajlott az útra
Szögygye föl a ményasszony
Kösse koszorúba!

Ez utóbbi sorokban van az ősi szokás elmosódottan megőrizve, habár az egész pünkösödölésben a régi kultuszt, a keresztény vallás, illetőleg a bibliai szentlélek eljövételéről szóló énekek helyettesítik, egészen egyházas dallamokkal; a legvégső verstöredékben azonban ismét világias dallam csendül meg az emlékeztető élénk sorocskában, midőn a végső táncfordulatra biztatják egymást:

Ugorjatok lányok
Ha leányok vattok!
Hacs csörögjön, hagy
pörögjön
Sári sarkantyútok!

E végső verssel egészen víggá lesz az ének, de nem is csodálandó, hiszen mint szavalva mondják a pünkösödölők:

Zörgetik a kúcsot
Pénzt akarnak adni
Ha öt forint nem lösz
É' se fogjuk vönni!
Dicsértessék a Jézus
Krisztus!”

Az adománygyűjtés, praktikus, nagyon is világi befejezése a pünkösödölésnek sajátos népi-vallási szokáskeveredésre vall. A királynéjárásához hozzátartozó pünkösdi rózsához, azaz a babarózsához viszont majdhogynem „eretnek” képzetársítások tapadtak, a gonosz ellen óvónak tartották. Ennek megfelelően nagy becsben is tartották, és szinte valamennyi kertben ott virított a rontás elleni védekezésül. Ugyanerre a célra szolgált, illetve termékenységvarázsló volt az a praktika, hogy néhol az állatokra is szórták, vagy azokat felzöldágták, „életvesszővel” megveregették.

Komatálküldés

A pünkösdi praktikák között voltak a táplálkozással összefüggőek is. Ilyen például az, hogy az ünnep napján kenyérsütési tilalom volt. A juhtar-tóknál az volt a szokás, hogy pünkösdi bárányt vágtak, ettek. A jellemző ételek egyébként ezen az ünnepen baromfiból készültek, friss zöldségfélékből, de fogyasztottak füstölthúsosokat, valamint marhahúsból készületeket is. Ez utóbbi a pünkösdi búcsúk lakomáinak szinte kötelező étele volt, csakúgy, mint a kalács, a tyúk és a túrósrétes. Felbukkant a szegedi tájon is az eredetileg a húsvétot követő fehérvasárnapról ide áttolódott szokásként a barátságkötést szolgáló, azt erősítő komatálküldés. Ismerték, mondták a komatál-verseket, aminek kíséretében az ajándékot átadták:

Komatálat hoztam,
Fel is koszorúztam,
Koma küldte komának,
Hogy váltsa ki magának,
Ha nem váltja magának,
Küldje vissza komának.

A komatálban többnyire tojás volt, percc, kalács, egy üveg ital. Az ajándékot kapó barátkozása, „komálkodása” jeleként ugyanolyan tálat adott megtisztelőjének. Aki nem fogadta el a barátságot, az nem „váltotta”, azaz nem adott semmit.

Szabó Magdolna

Pünkösdikirályné-járás – a Balassa–Ortutai Magyar néprajz című kötetből